

F. Andrs: Aktuální problémy marxistické prognostiky

Praha, SPN 1977, 146 s.

S prudkým rozvojem prognostické činnosti v různých oborech vědy a praxe značně kontrastuje skutečnost, že u nás není k dispozici ucelená zobecnující práce o teorii a metodologii marxistické prognostiky. Zvláště při prognózování společenských jevů je tento nedostatek tíživý. Existují sice určité práce zabývající se sociální prognostikou,⁽¹⁾ ale žádná z nich nemá charakter systematicky koncipované teorie a metodologie marxistické prognostiky. Domnívám se, že recenzovaná práce F. Andrse významně přispívá k odstranění tohoto nedostatku.

Principy prognostiky jsou obsaženy, jak zdůrazňuje autor v úvodu, v podstatě ve všech složkách marxismu-leninismu, který pozvedl společenské vědy na úroveň umožňující vědecké předvídaní budoucího vývoje. Ve vazbě na marxisticko-leninskou filozofii má tedy prognostika spolehlivý zdroj svého rozvoje. Na druhé straně však relativní mladost této disciplíny přináší určité obtíže: nejsou dostatečně ujasněny základní teoretické a metodologické problémy, není ustálena terminologie a pojmový aparát, teprve postupně se hledají souvislosti obecné teorie marxistické prognostiky s teorií a metodologií „starších“ věd atd.

Pod tímto zorným úhlem je koncipována Andrsova práce: jak je vymezeno jejím názvem, zaměřuje se skutečně na *problémy*, na otázky sporné, málo objasněné, diskutované a různě chápáné, a to jak v oblasti teorie, tak v oblasti metodologie prognózování v podmínkách socialistické společnosti. Nemalé úsilí vynakládá autor i na konfrontaci marxistické prognostiky s teoriemi buržoazní futurologie a prognostiky a na vymezení specifických vlastností prognostiky založené na filozofii marxismu-leninismu.

Práce sestává z pěti kapitol, ukončených seznamem literatury se 124 bibliografickými údaji o prognostických pracích (převážně československých a sovětských). První kapitola (*Prognózování a prognostika*, s. 9–37) objasňuje základní pojmy marxistické prognostiky jako vytvářející se vědní disciplíny. Druhá kapitola (*Vztah buržoazní futurologie k marxisticko-leninské prognostice*, s. 38–68) je kritickou analýzou hlavních směrů a přístupů buržoazní futurologie, s vymezením odlišností a předností marxistické prognostiky. K těmto obecně zaměřeným kapitolám jsou připojeny další tři kapitoly, v nichž se integruje obecné hledisko se specifickým, tj. zaměřeným na ekonomickou prognostiku (*Prognóza a plán v socialistické ekonomice*, s. 69–96; *Klasifikace prognózy a její kritéria*, s. 97–107; *Nástin postupu sestavování ekonomické prognózy*, s. 109–138).

Nepovažuji za účelné reprodukovat obsah jednotlivých kapitol. Upozorním spíše na ta místa, v nichž Andrsova kniha napomáhá vyjasňovat sporné problémy obecné teorie marxistické prognostiky.

Východiskem celého autorova výkladu je chápání prognózování jako souhrnu všech činností, jejichž výsledkem je prognóza, a prognostiky jako teorie těchto činností (tj. zobecňování zkušeností z prognostické činnosti a jejich formulování v podobě principů atd., jež zpětně slouží k zdokonalování praktické činnosti); prognóza jakožto produkt prognózování je chápána jako „určitým způsobem kvalifikované předvídaní“. Toto pojetí lze ovšem nalézt i v jiných pracích zabývajících se marxistickou prognostikou, avšak Andrs vyvozuje prognostiku z širšího nazírání na celou záležitost: Uказује, že prognóza a prognózování jsou specifické pojmy ve vztahu k předvídaní a předpovědi, jež jsou obecnějšími pojmy. Předvídaní je nutno chápat jako „definiční znak člověka“. Z hlediska marxismu-leninismu spočívá podstata lidské existence v účelově orientované činnosti, zaměřené ke změně a ovládnutí přírody: „Účelově zaměřená racionální činnost je však možná jen na základě dostatečně upotřebitelných, tj. relativně správných a spolehlivých předpovědí o budoucnosti.“ (s. 9)

Proto někteří marxističtí autoři definují člověka jako „bytot tvořící prognózu“. Samozřejmě lidské předvídaní má různé formy, od empirického, nevědeckého předvídaní (např. věštění budoucnosti) až k striktně vědeckému předvídaní (tj. prognó-

(1) Viz zvláště Míček, M. — Slíva, J. — Suša, O., *K současnému stavu sociálního prognózování a prognostiky*. Praha, Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, 1973.

zování ve vlastním smyslu). Na základě úzkého vztahu prognostické činnosti k plánovací a řídicí činnosti, tedy k praxi, lze pak — podle autora — „nahlížet na prognostiku jako na jednu ze specifických praxeologií“ (s. 25).

V této souvislosti se Andrs dostává k jedné z nejzávažnějších a stále diskutovaných otázek marxistické prognostiky — k otázce spolehlivosti prognózy. Vychází ze sovětského pojetí prognózy (Gvišiani, Lisičkin aj.) jako „systému argumentovaných vědeckých představ a soudů o budoucím stavu zkoumaného objektu, jež mají pravděpodobnostní, ale dostatečně věrohodný charakter“ (s. 14). Výraz „dostatečně věrohodný charakter“ prognózy v sobě skrývá problém *spolehlivosti*, a tedy využitelnosti prognózy pro praktická rozhodnutí. Co však je kritériem spolehlivosti při prognózování jevů budoucnosti, kdy nejsou v přítomnosti obsaženy zjevné záruky, že ta či ona prognóza se uskuteční? Autor předkládá jediné možné řešení: Prognostická činnost musí zahrnovat nástroje a kritéria pro kontrolu a zhodnocení použitých metod a východisek. Pro metodologii prognostiky tu tedy vyvstává úkol zkonstruovat verifikační aparát k zhodnocení spolehlivosti samotné tvorby prognóz. Přitom „v oblasti prognózování společenských jevů a společenského vývoje je základním kritériem uplatnění principů marxisticko-leninského učení, které je jediným hluboce vědeckým objasněním vývojových zákonů společnosti“ (s. 15).

Závažný je také problém stupně *abstraktnosti* či *konkrétnosti* konstruovaných prognóz. Andrs jej vysvětluje na vztahu prognostiky k jiným vědám: Je jasné, že prognostická (predikční) funkce je dnes součástí každého vědeckého poznání, každé speciální vědy či disciplíny. V jakém postavení je pak prognostika k této predikční funkci jednotlivých věd? Prognostika v nejširším pojetí zkoumá to obecné, co se týká poznání budoucího rozvoje; v užším smyslu je třeba ji chápat jako součást metodologie konkrétních věd. V obou případech jsou však vytvářené prognózy abstrakcemi: „Z povahy věci plyne, že prognózy budou vždy abstrakcemi, rysujícími jen hlavní směry a možnosti budoucího vývoje. Na druhé straně však, i když každá prognóza bude poměrně abstraktní, bude muset být (aby měla praktický význam pro plánování) mnohem konkrétnější než predikce té které speciální vědy.“ (s. 29).

Až potud jsou autorovy vývoody zdůvodněné a jasné. Vzniká však otázka, jaký vzájemný vztah mezi prognózami jednotlivých speciálních věd a disciplín. Vezměme například takový jev, jako je budoucí vývoj vzdělání. Je prognózován na bázi sociologie, pedagogiky, ekonomie, demografie a dalších disciplín. I když se často tyto dílčí prognózy snaží postihnout daný jev systémově (což se daří s větším či menším zdarem), přece jen jsou poplatny své „výchozí“ disciplíně. Domnívám se proto, že obecná prognostika musí vypracovat vědecký aparát pro syntézu, integraci takových dílčích prognóz. Andrs tuto možnost ve své knize naznačuje, ovšem zatím jen jako postulát: „Je zřejmé, že prognostika má v jistém smyslu interdisciplinární charakter. Spatřujeme jej v tom, že zobecňuje metodické zkušenosti z prognózování získané v rámci jednotlivých vědních disciplín... Jejím vlastním a specifickým přínosem pak je, že hledá cesty a metody, jak prognózy vyprodukované v různých disciplínách syntetizovat do jednoho obrazu“ (s. 31).

F. Andrs řeší ve své knize celou řadu podobných problémů, například pokud jde o vymezení marxistické prognostiky jako samostatné disciplíny (tato otázka je ponechána zatím otevřená); o konfrontaci marxistické prognostiky s buržoazní futurologií (marxistická kritika futurologie se týká především její ideologické funkce — „současně však je důležité reálně oceňovat možnosti buržoazní futurologie, nepodceňovat ji“, s. 46); o klasifikaci prognóz a hodnocení metod praktické prognostické činnosti aj. Při tom všem klade velký důraz na praktický význam a upotřebitelnost prognóz, vycházejí z přesvědčení, že „marxistická prognostika není prognostika akademická, ale prognostika orientovaná na aktivní utváření budoucnosti socialistické společnosti“ (s. 108).

Andrsova kniha je bezesporu cenným přínosem pro formování marxistické prognostiky, její teorie a metodologie. Hlavní klad práce spatřuji v tom, že hodnotí dosažené výsledky problémově — vyjevuje rozporná stanoviska, neřešené otázky a často se pokouší o syntézu progresivních přístupů. Opírá se přitom o poměrně již rozsáhlou literaturu marxistické prognostiky, jak naši, tak zejména sovětskou (je však s podivem, že nebylo významněji využito i prognostických prací vzniklých v Polsku).

Zarážející je, že kniha tak aktuální byla vydána v nákladu pouhých 700 exemplářů. Její adresáti — sociologové, filozofové, ekonomové a prognostičtí odborníci z různých oborů vědy a praxe — tím budou nutně při své práci omezováni.

Jan Průcha